

Young People's Lived Experiences of the Challenges of the Pre-Coronary and Post-Coronary Family Formation Process

Mahsa Larijani¹ | Maliheh Abedi² | Tahere Nouri³

Abstract

The aim of this study was to study the lived experiences of young people from the challenges of the family formation process the Pre-Coronary and Post-Coronary. The research approach was qualitative and performed using interpretive phenomenological method. Participants in the study were married young people before and after the Corona. The sampling method was targeted and snowball. After interviewing 20 people (10 married before Corona and 10 after Corona), people's responses were saturated. Data collection was performed using semi-structured interviews. To assess the validity and reliability of qualitative data, continuous engagement, continuous observation, progressive mindset, and a steering committee were used to evaluate and execute the interview plan. Data analysis was performed using thematic analysis method based on the model of Brown and Clark (2006). In the analysis stages, 5 main themes and 12 sub-themes were obtained. The findings were coded in the form of 5 main themes in the form of individual and attitude dimensions, economic dimensions, cultural dimensions and social and communication dimensions and structural dimensions; Pre-Corona sub-themes include "Concerns about choosing the right spouse", "Individualism", "Feeling insecure", "Adaptability", "Lack of life skills training" and "Lack of career planning and economic well-being", respectively. In the time of Corona, the challenges of the youth in the form of sub-themes "concern for livelihood", "ambiguous and unpredictable future", "lack of economic security", "de-ritualization", "lack of crisis skills training" and "lack of control" "Economic problems" has been interpreted. A comparison of the challenges in this period shows that from the perspective of the respondents, the lack of economic security, worldview and vague future and adjustment in customs during the Corona period have added to the past challenges of the youth..

Keywords: Living experiences, The Youth, Marriage, Pre-Coronary, Post-Coronary.

DOR: 20.1001.1.26454955.1401.17.58.4.3

1. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences and Economic Sciences, AlZahra University, Tehran, Iran
M.larijani@alzahra.ac.ir

2. MA in Social Sciences, Faculty of Social Sciences and Economic Sciences, AlZahra University, Tehran, Iran

3. Instructor, Amin University of Police, Tehran, Iran

58

Vol. 17
Spring 2022

Research Paper

Received:
16 August 2021
Accepted:
21 January 2022
P.P: 113-131

ISSN: 2645-4955
E-ISSN: 2645-5269

تجارب زیسته جوانان از چالش‌های فرآیند تشکیل خانواده در دوران

پیش و پس از کرونا

مهسا لاریجانی^۱ | ملیحه عابدی^۲ | طاهره نوری^۳

چکیده

این پژوهش با هدف مطالعه تجارب زیسته جوانان از چالش‌های فرآیند تشکیل خانواده در دوران پیش و پس از کرونا اجرا شد. رویکرد پژوهش، کیفی و با استفاده از روش پدیدارشناختی تفسیری انجام شد. مشارکت‌کنندگان پژوهش، عبارتند از جوانان ازدواج کرده پیش و پس از دوران کرونا. روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی بود. پس از مصاحبه با ۲۰ تن (۱۰ تن از افراد ازدواج کرده قبل از کرونا و ۱۰ تن بعد از کرونا) پاسخ‌های افراد به اشباع رسید. جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد. برای سنجش روایی و پایایی داده‌های کیفی، از درگیری پیوسته، مشاهده مداوم، ذهنیت پیش رونده و کمیته‌ی راهنما برای ارزیابی و اجرای برنامه‌ی مصاحبه استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون، بر اساس مدل براون و کلارک (۲۰۰۶) صورت گرفت. در مراحل تحلیل، ۵ مضمون اصلی و ۱۲ مضمون فرعی به دست آمد. یافته‌های موجود در قالب ۵ مضمون اصلی در قالب ابعاد فردی و نگرشی، ابعاد اقتصادی، ابعاد فرهنگی و ابعاد اجتماعی و ارتباطی و ابعاد ساختاری کدگذاری شد. مضامین فرعی پیش از کرونا، به ترتیب شامل «نگرانی از انتخاب همسر مناسب»، «فردگرایی»، «احساس عدم امنیت اقتصادی»، «مناسک گرایشی»، «فقدان آموزش مهارت‌های زندگی» و «فقدان برنامه‌ریزی‌های شغلی و رفاه اقتصادی» بود. در دوران کرونا چالش‌های جوانان در قالب مضامین فرعی «نگرانی از معیشت و گذران زندگی»، «آینده مبهم و غیر قابل پیش‌بینی»، «فقدان امنیت اقتصادی»، «مناسک‌زدایی»، «فقدان آموزش مهارت مواجهه با بحران» و «فقدان کنترل مشکلات اقتصادی» تفسیر شد. مقایسه چالش‌ها در این دوره نشان می‌دهد که از منظر پاسخگویان عدم امنیت اقتصادی، جهان‌بینی و آینده مبهم و تعدیل در آداب و رسوم در دوران کرونا بر چالش‌های گذشته جوانان افزوده شده است.

کلیدواژه‌ها: تجارب زیسته؛ جوانان، تشکیل خانواده؛ پیش از کرونا؛ پس از کرونا.

DOR: 20.1001.1.26454955.1401.17.58.4.3

۱. نویسنده مسئول: استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران
M.larjani@alzahra.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران

۳. مربی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

مقدمه و بیان مسئله

پایه‌های اساسی تشکیل خانواده را پیوند مقدس و سنت دیرینه‌ای تشکیل می‌دهد که در آن زن و مرد بر اساس یک تعهد شرعی، قانونی، اجتماعی و عاطفی پیمان می‌بندند تا زندگی مشترکی را با هم شروع نموده و تداوم بخشند (انتظاری، غیاثوند و عباسی، ۱۳۹۶). هر جامعه‌ای برای بقا و سلامت خود نیاز به تشکیل خانواده دارد؛ تا به امروز کارکردهایی که خانواده، چه از حیث اجتماعی و چه از حیث جمعیت‌شناختی بر عهده داشته، بیانگر اهمیت این نهاد در تمام دوران بوده است. اما نکته‌ای که اهمیت دارد این است که تشکیل خانواده در هر دوره تابع هنجارهایی است که به تبع جامعه و مقطع زمانی خود، قابل توضیح است.

به عنوان مثال در دهه‌های اخیر، تشکیل خانواده از بُعد ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی دستخوش تغییراتی شده است که آهنگی شتابان دارد و مشکلاتی را برای ازدواج ایجاد کرده است (خجسته مهر، محمدی و عباس پور، ۱۳۹۶). امروزه وقتی مسأله ازدواج میان جوانان مطرح می‌شود، غالباً به جای اینکه به ضرورت این امر بیندیشند، تصویری مبهم و کوهی از مشکلات، از قبیل: مسکن، جهیزیه، هدایا و مراسم پیش رویشان رخ‌نمایی می‌کند (فخرایی و پورنقی، ۱۳۹۴).

یافته‌های پژوهش ایمان‌زاده، محمدزاده و علی‌پور (۱۳۹۶)، حسینی، سید میرزایی و ساروخانی (۱۳۹۷) و شعاع کاظمی و فرازنده‌پور (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که ازدواج میان جوانان هنوز یک هدف است و در این امید و انتظار هستند که روزی بالاخره ازدواج خواهند کرد، اما فقدان امکانات و شرایط لازم و ترس از آینده پیش رو، آنها را به اتخاذ تصمیم‌های متفاوت در قبال ازدواج می‌کشاند.

یافته‌های پژوهش غلامی قاراب و حسینی (۱۳۹۷) بیانگر این امر بود که مؤلفه‌های دین و مذهب، آداب و رسوم، سنت، اعتقادات و باورها، نگرش خانواده، نگرش دوستان، تحصیلات و وضعیت اقتصادی بر ساماندهی ازدواج جوانان تأثیر دارند. مارکوس^۱ (۲۰۱۴) معتقد است که بحران‌های اقتصادی و ناتوانی در تأمین مسکن، باعث بالا رفتن سن ازدواج می‌شود و

1. Marcus.

بی‌اخلاقی‌هایی را رواج می‌دهد. براتین و روسن^۱ (۱۹۹۸) به نقل از نیازی، شاطریان، شفاهی مقدم (۱۳۹۴) بیان می‌کنند ادراک، وجه نظر و شناخت نسبت به ازدواج و تشکیل خانواده، سبب رفتارها و ایده‌های متفاوت (منفی، مثبت، مدرن و سنتی) در این زمینه می‌شود.

به نظر می‌رسد ادراک آینده نایمن از آینده شخصی از بعد اجتماعی و اقتصادی، جوانان را از ازدواج دور ساخته است؛ هر چند که در این میان دولت تلاش نموده تا سیاست‌هایی را در جهت بهبود این امر اعمال نماید. حسینی و عزیزی (۱۳۹۵) در نتایج تحقیق خود دریافتند که رویکرد اقتصادی بر سیاست‌های حمایتی دولت نسبت به سایر محورها غلبه کرده است. از جمله نظریاتی که در خصوص ازدواج تبیین‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ارائه داده‌اند عبارتند از: نظریه نظام اجتماعی که مشکلات ازدواج را با توجه به عدم تعادل بین دو خرده نظام اقتصادی و فرهنگی مورد بررسی قرار داده است که شامل عدم تعادل و توازن بین بلوغ اقتصادی از یک سو و بلوغ جنسی از طرف دیگر است که باعث می‌شود میان بلوغ جنسی و بلوغ اجتماعی و اقتصادی جوانان تعادل و هماهنگی وجود نداشته باشد (آکرمن^۲، ۱۹۲۷).

نظریه نوسازی و همگرایی بر این باورند که تحولات سریع اقتصادی-اجتماعی، تأثیر فرهنگ بر فرآیندهای شکل‌گیری خانواده را با تغییر اهدافی که به شکل سنتی در خدمت هنجارهای ازدواج بوده، تقلیل داده‌اند (گود^۳، ۱۹۶۳؛ به نقل از حیدرآبادی، فرزانه و خسروی، ۱۳۹۸). در این باره تحقیق بنی جمالی و صادقی (۱۴۰۰) نیز نشان داد که یکی از مهم‌ترین تغییرات اساسی اجتماعی و فرهنگی مرتبط با فرآیند نوسازی در تشکیل خانواده در ایران عبارت است از تغییر در ساختار اشتغال، تغییر در نقش‌های اجتماعی، رواج مصرف‌گرایی و مادی‌گرایی در جامعه و نابرابری جنسیتی، آداب و رسوم و سنت‌های قومی و فرهنگی و عدم تعادل نسبت‌های جنسی به هنگام ازدواج.

افزایش تحولات ساختاری در تشکیل خانواده، مشکلات ازدواج و پیر شدن ساختار سنی جمعیت کشور، زنگ خطری است که بایستی به موقع و علمی از سوی مسئولین و کارشناسان بررسی گردد و موانع ازدواج جوانان برداشته شود. از سوی دیگر در شرایط فعلی با بحرانی به نام

1. Brateen & Rosen.

2. Ackerman.

3. GOOD.

همه‌گیری کووید ۱۹ مواجه هستیم که در بخش‌های مختلف زندگی اجتماعی تغییراتی ایجاد کرده و چالش‌های بسیاری در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و سلامت و غیره به وجود آورده است (فاسمی، ۱۳۹۹). برای جلوگیری و کنترل این بیماری همه‌گیر، دولت مردم را تشویق کرد که در خانه بمانند و از اجتماعات دسته جمعی دوری کنند. همچنین، لغو یا به تعویق انداختن رویدادهای بزرگ عمومی در مکان‌های عمومی بسته در دستور کار دولت قرار گرفت. تأثیر روانی و اقتصادی این همه‌گیری بر سلامت جسم و روان جهان قابل مشاهده است و در مواردی لغو یکسری از فعالیت‌های روتین زندگی (مناسک، مراسم، کاهش فعالیت‌ها)، منجر به تغییراتی در سبک زندگی افراد شده است (پان^۱، ۲۰۲۰). البته بسیاری از تغییرات سبک زندگی، نه تنها آسیب‌زا نیست، بلکه آسیب‌ها را نیز کاهش می‌دهد و سلامت روانی را تقویت می‌کند (مختار^۲، ۲۰۲۰).

رابین و ویسلی^۳ (۲۰۲۰) در یک پژوهش دریافتند افراد در مواجهه با همه‌گیری کووید ۱۹ واکنش‌های متفاوتی در زندگی اجتماعی نشان می‌دهند؛ از جمله ترس، اضطراب، ناامیدی، اندوه؛ حتی در مواردی، چاره‌جویی برای رهایی از اندوه ناشی از اثرات کووید ۱۹ مشاهده شده است. شهیاد و محمدی (۱۳۹۹) در پژوهش خود گزارش کردند که اثرات روانی همه‌گیری بلاشک وجود دارد، اما با برنامه‌ریزی‌های مناسب می‌توان وضعیت مطلوب روانی افراد جامعه را کنترل کرد و با ارائه آموزش‌های مناسب، شیوه‌های مناسب مواجهه با این بحران را به افراد جامعه آموخت.

با این وجود با در نظر داشتن اهمیت تشکیل خانواده و شناسایی موانع آن در دوران پیش و پس از کرونا، تا کنون پژوهشی کیفی با این موضوع در ایران انجام نشده است و انجام این پژوهش در این شرایط بحرانی یک ضرورت است.

بنابراین لازم است بررسی شود در شرایط فعلی و با وجود تغییراتی که در سبک زندگی افراد به وجود آمده، همه‌گیری کووید ۱۹ چه تأثیراتی در فرآیند تشکیل خانواده بر جای گذاشته است. بدین منظور با بررسی دو گروه از جوانان در دو بازه زمانی (افرادی که پیش از همه‌گیری کووید

1. Pan.

2. Mukhtar.

3. Rubin & Wessely.

۱۹ ازدواج کردند و افرادی که در دوران همه‌گیری ازدواج کردند) به بررسی این موضوع پرداخته شد تا تجارب زیسته‌ی جوانان از مواجهه با چالش‌های مربوط به فرآیند تشکیل خانواده (پیش و پس از کرونا) مورد بررسی قرار گیرد.

روش پژوهش

این پژوهش با استفاده از رویکرد کیفی و با روش پدیدارشناختی از نوع تفسیری انجام شد. منابع جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش حاضر، شامل جوانان ازدواج کرده در دو طیف (گروهی که پیش از بروز همه‌گیری کووید ۱۹ ازدواج کردند و گروهی که پس از همه‌گیری و در دوران همه‌گیری ازدواج کردند) بود که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شدند. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان تلاش شد حداکثر گوناگونی بین مشارکت‌کنندگان وجود داشته باشد، تا امکان دستیابی به روایت‌های غنی و تجربه‌های فردی منحصر به فرد فراهم شود. جوانان به گونه‌ای انتخاب شدند که ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مختلفی، چون سن، جنسیت، تحصیلات، پایگاه اجتماعی - اقتصادی و قومیت مختلف آنها در نظر گرفته شود. بعد از مصاحبه با ۲۰ تن، داده‌ها به اشباع رسید. در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها، از مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته استفاده شد. از آنجا که با توجه به شرایط بحرانی کووید ۱۹، مصاحبه‌های رو در رو برای محقق و مشارکت‌کنندگان خطرناک بود، داده‌ها از طریق مصاحبه‌های تلفنی آنلاین جمع‌آوری شدند. معیارهای ورود ۲ گروه مشارکت‌کنندگان به پژوهش عبارت بود از: عدم وجود سابقه جدایی، حداکثر سن ۳۹ سال، یکسانی سال ازدواج (جهت توازن دو گروه) و رضایت آگاهانه و داوطلبانه برای شرکت در پژوهش. بدین ترتیب، عدم داشتن هر یک از معیارهای ورود، منجر به خروج از پژوهش می‌شد. هدف از قرار دادن این معیارها آن بود که افرادی انتخاب شوند که پدیده ازدواج را برای اولین بار قبل و در دوران کرونا تجربه کرده باشند تا بر اساس تجاربشان، حداکثر اطلاعات را در پاسخ به سؤالات پژوهش ارائه دهند. زمان مصاحبه با اختیار کامل مشارکت‌کنندگان تنظیم شد. مدت زمان مصاحبه بر اساس راحتی و تحمل مشارکت‌کنندگان تعیین شد که بین ۶۰ تا ۹۰ دقیقه متغیر بود.

با رضایت آگاهانه مشارکت کنندگان، مصاحبه تلفنی به صورت صوتی ضبط شد و بلافاصله پس از پیاده سازی، تحلیل شدند. مصاحبه‌ها توسط فارغ‌التحصیلان مقطع کارشناسی ارشد علوم اجتماعی انجام شد. فرد مصاحبه‌کننده علاوه بر دانش فردی، توسط استاد (نویسنده مسئول) آموزش داده شد و حین مصاحبه نیز فرایند جمع‌آوری داده‌ها دائماً مورد ارزیابی قرار گرفت. سؤالات کلی در مورد چالش‌هایی بود که جوانان در فرآیند تشکیل خانواده پیش و پس از دوران بحرانی کووید ۱۹ تجربه کردند. این سؤالات شامل دلایل اقدام به ازدواج در سن فعلی، مسائل و مشکلات پیش روی اقدام به ازدواج جوانان (فردی، خانوادگی، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی)، استراتژی‌ها و راهکارهای پیشنهادی برای برون رفت از این مشکلات بود. در گروه دوم علاوه بر موارد بالا، به پرسش از ادراک پاسخگویان از مسائل و مشکلات و فرصت‌های ایجاد شده (در دوران کرونا) در فرایند ازدواج جوانان پرداخته شد. جهت تعیین روایی و پایایی یافته‌ها، از درگیری پیوسته و طولانی مدت، ذهنیت پیش رونده و واریسی شرکت کنندگان استفاده شد؛ بدین صورت که محقق مصاحبه‌های متنی را برای شرکت کنندگان ایمیل نمود و از آن‌ها خواست تا تعیین کنند آیا کدهای استخراج شده با دیدگاه‌ها و تجربیات آن‌ها سازگار است یا خیر.

برای سنجش پایایی داده‌های کیفی، از فرایندهای ساختمند برای اجرا و تفسیر مصاحبه‌های همگرا و از کمیته راهنما برای ارزیابی و اجرای برنامه مصاحبه استفاده شد. همچنین چهار حوزه رازداری و بی‌نامی، نقش پژوهشگر در رازداری، توافق آگاهانه و پیامدهای احتمالی مصاحبه‌ها در راستای ملاحظات اخلاقی پژوهش رعایت شدند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون، بر اساس مدل براون و کلارک^۱ (۲۰۰۶) بدین صورت انجام گرفت که ابتدا از متن هر مصاحبه، داده‌ها شناسایی شدند. سپس کدهای اولیه استخراج شدند. در گام بعد، با واریسی کدها، به جستجو و شناسایی قالب مضامین اقدام شد و پس از آن، کدهای مرتبط با هر مضمون در زیرمجموعه آن قرار داده شد و همخوانی مضامین با کدهای مستخرج و اصلاح و تأیید شبکه مضامین صورت گرفت. در مرحله بعد، تعریف و نام‌گذاری مضامین انجام شد و در نهایت، تدوین گزارش صورت گرفت.

1. Brown & Clark.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی:

در این بخش، سیمای کلی ویژگی‌های جمعیت شناختی مشارکت‌کنندگان که مورد مصاحبه اکتشافی نیمه ساختاریافته قرار گرفتند، ارائه خواهد شد.

جدول ۱. اطلاعات جمعیت‌شناسی مشارکت‌کنندگان

زمان	تعداد	جنسیت		میانگین سن	متوسط مدت ازدواج	تحصیلات							
		زن	مرد			دکتری	کارشناسی ارشد	کارشناسی	فوق دیپلم	دیپلم	شغل		
											مردان	زنان	
پیش از کرونا	۱۰	۵	۵	۲۹		۲	۳	۱	۲	۰	۲	۲	۱
پس از کرونا	۱۰	۵	۵	۲۸		۰	۳	۲	۰	۴	۴	۳	۰

همان‌طور که در جدول ۱ آمده است، در مجموع ۱۰ جوان ازدواج کرده در دوران قبل از کرونا با میانگین سن ۲۹ سال و متوسط مدت ازدواج ۳، در این مطالعه شرکت کردند. ۵ تن از این افراد زن و ۵ تن مرد بودند. همه افراد ساکن شهر تهران بودند. تحصیلات این افراد به این صورت بود که ۲ تن تحصیلات دیپلم، ۳ تن فوق دیپلم، ۸ تن لیسانس، ۵ تن فوق لیسانس و ۲ تن تحصیلات دکتری داشتند.

۲ تن از زنان خانه‌دار و ۳ تن کارمند بخش خصوصی بودند. از میان مردان نیز ۲ تن شغل آزاد، ۲ تن کارمند بخش خصوصی و ۱ تن کارمند بخش دولتی بودند. در جدول شماره ۱ نیز، ویژگی‌های جمعیت شناختی ۱۰ جوان ازدواج کرده پس از کرونا آمده است که ۵ تن آنها زن و ۵ تن مرد بودند.

میانگین سنی آنها ۲۸ سال بود. متوسط مدت ازدواج آنها ۱ سال بود. اکثر آنها تحصیلات کارشناسی و کارشناسی ارشد (۸ تن) داشتند. شغل ۴ تن از زنان خانه‌دار و یک تن کارمند بخش خصوصی بود. ۳ تن از مردان نیز شغل آزاد و دو تن کارمند بخش خصوصی بودند. در نهایت، همه این افراد نیز ساکن شهر تهران بودند.

تحلیل یافته‌ها:

جدول ۲. مضامین اصلی و مضامین فرعی مستخرج از تحلیل داده‌ها

مضمون‌های فرعی		کدگذاری گزینشی	
پس از همه‌گیری کرونا	پیش از همه‌گیری کرونا	چالش‌های جوانان	
نگرانی از معیشت و گذران زندگی	نگرانی از انتخاب همسر مناسب	نگرانی و استیصال جوانان	ابعاد فردی و نگرشی
فردگرایی آینده مبهم و غیرقابل پیش‌بینی	فردگرایی	جهان‌بینی جوانان	
فقدان امنیت اقتصادی	احساس عدم امنیت اقتصادی	ابعاد اقتصادی	
مناسک زدایی	مناسک گرایی	ابعاد فرهنگی	
فقدان آموزش مهارت‌های مواجهه با شرایط ویژه	فقدان آموزش مهارت‌های زندگی	ابعاد اجتماعی - ارتباطی زوجین	
فقدان کنترل مشکلات اقتصادی از سوی دولت	فقدان برنامه‌ریزی شغلی از سوی دولت فقدان تمرکز بر رفاه اقتصادی جوانان	ابعاد ساختاری	

همان گونه که مشاهده شد، ۵ یافته پژوهش در قالب ۵ مضمون اصلی جای گرفتند. در ادامه به توضیح مضامین اصلی و فرعی به همراه مصادیق مطرح شده توسط مشارکت کنندگان پرداخته می شود:

ابعاد فردی و نگرشی

الف) نگرانی از انتخاب و نگرانی از معیشت

بنا به اظهارات جوانان، یکی از ابعاد کمتر توجه شده در مسأله ازدواج، نگرانی‌ها و احساس استیصال جوانان از پیامدهای احتمالی (منفی) ازدواج برای آنهاست. در دوران پیش از کرونا، این نگرانی عمدتاً به انتخاب فرد مناسب جهت ازدواج محدود می شد. پاسخگویان معتقدند برخی ازدواج‌های ناموفق، موجب رویکرد منفی و عقب‌نشینی آنها در موضوع ازدواج شده است. در این باره پریسا چنین می گوید:

«الآن فکر میکنم برای جوانان، ازدواج کردن یه امر خیلی ترسناکی شده. چون خودشون باید با پیش بگذارن. اینکه یک فرد مطمئنی رو انتخاب کنن.»

اما پاسخگویان پژوهش در دوران کرونا، نگرانی‌های فردی خود را در قالب مشکلات معیشتی بیان کرده‌اند. پاسخگویان این مسأله را در قالب مضامین فرعی ترس از دست دادن شغل، نگرانی از تأمین مخارج خانواده و فقدان حمایت‌های اقتصادی جایگزین برای گذران معاش خانواده‌ها ذکر کرده‌اند که با اجرای سیاست‌های کنترل کرونا و تعطیلی کسب و کارها مشکل ساز شده بود. رضوان در این خصوص می گوید:

«با توجه به شرایط فعلی، به شدت می‌ترسم زندگی مشترکمون رو رسماً شروع کنیم. چون همسرم شغل آزاد داره و دائماً استرس تعطیلی مغازه و جدی شدن قرنطینه‌ها به ما فشار میاره که اگر زیر یک سقف بریم، چه جوری از پس هزینه‌ها بریم.»

تغییر جهان‌بینی جوانان

پاسخگویان بر این باورند که نگرش آنها نسبت به ازدواج تغییر یافته است. مضامین فرعی استخراج شده از مصاحبه پاسخگویان، شامل تمایل به رسیدن به خواسته‌های فردی و تمایل به ازدواج در سنین بالا بوده است. مانی چنین می گوید:

«من قبل ازدواج فکر می‌کردم ازدواج، جلوی آزادی‌های فردی‌ام را بگیرد. جلوی آفرینش هنری‌ام را بگیرد. وارد جریانات خاله و خاله بازی بشم. دلایم زیاد بود دیگه! فکر می‌کردم ازدواج از بین برنده هر گونه فردیتی در من هست که برای اون فردیت خاص خودم احترام قائل بودم.»

میان پاسخگویان گروه دوم، علاوه بر تغییر نگرش نسبت به ازدواج که در دوران پیش از کرونا وجود داشته است، به این موضوع اذعان کردند که آینده مبهم و غیر قابل پیش‌بینی، موجب از هم پاشیدگی مناسبات و برنامه‌های پیش روی آنها شده است. فرگل که دوران عقدش همزمان با همه‌گیری کووید ۱۹ بوده است، چنین می‌گوید:

«ازدواج هم یک امر جدی است، هم ناشناخته. پذیرش انسان دیگر در زندگی فردی، بسیار مهم و زمان‌بر است. با توجه به شرایط فعلی که یک جورایی کل دنیا روی هواست، ما نمیتونیم برای آینده‌مون به درستی برنامه‌ریزی کنیم.»

ابعاد اقتصادی (فقدان احساس امنیت و عدم امنیت اقتصادی)

طبق اظهارات مشارکت‌کنندگان در پیش از کرونا، چالش‌های جوانان در بعد اقتصادی، شامل احساس عدم امنیت اقتصادی و فقدان رفاه اقتصادی بوده است. پاسخگویان بر این باورند مشکلات اقتصادی ارتباط مستقیمی با عدم تمایل آنها به ازدواج داشته است. کسری در این باره می‌گوید:

«به آدمايي ممكنه حتى تمايل به ازدواج داشته باشن، ولي تا وقتی شغل درست و حسابی نداشته باشن، پس‌اندازی از خودشون نداشته باشن، تا وقتی گزینه مناسبتون رو پیدا نکرده باشن، نمیتونن ازدواج کنن. هر چقدر هم که رسانه‌ها بخواد تبلیغ کنه که زود ازدواج کنید، زود ازدواج کنید.»

پاسخگویان دوران کرونا معتقدند که ابعاد اقتصادی مشکلات جوانان بسیار ملموس‌تر از قبل شده است و در قالب مضامینی چون فقدان امنیت اقتصادی، مشکلات اقتصادی، بی‌ثباتی اقتصادی شدت یافته است. در این باره، محمد که در دوران همه‌گیری اقدام به ازدواج کرده، معتقد است:

«من به عنوان یک جوون امنیت شغلی ندارم. دولت یک وام بهمون داد که استفاده کنیم، همسرم هم داد به من که بگذارم برای پول پیش خونه و با توجه به شرایط فعلی، هزینه مراسم هم

حذف شده، ولی باز هم من نگران بازپرداخت قسط وام هستم. الان هم که به خاطر کرونا به هیچ کاری همیشه امید داشت؛ مخصوصاً ما که کار برای خودمون هست و حقوق ثابت نداریم.»

ابعاد فرهنگی (مناسک گرایي و مناسک زدایی)

ارزش‌ها و آداب و رسوم مرتبط با ازدواج، از گذشته تا کنون موجب شکل دادن و ترتیب ازدواج‌های موفق یا حتی ناموفق بودند. پاسخگویان پژوهش پیش از کرونا بر این باورند برخی سنت‌ها و مناسک می‌تواند تداوم بخش زندگی پایدار باشد، اما برخی دیگر از سنت‌ها دست و پاگیر هستند. برخی از مشارکت‌کنندگان در پژوهش بر این باور بودند که آداب و رسوم مرتبط با ازدواج، باید پابرجا بماند و تمایل به حفظ سنت‌ها و اثربخشی آن را بیان کردند و برخی به کاهش رسوم و تسهیل بخشی ازدواج معتقد بودند.

در این باره کیوان می‌گوید: «هرگز همیشه آداب و رسوم عرفی اجتماع روکنار زد. آداب و رسوم، عناصر سخت‌جونی‌ان. اینا عناصر فرهنگی هستن و عناصر فرهنگی خیلی دیر تغییر میکنه.» نظر زهرا در رابطه با آداب و رسوم این بود: «هنوز هم آداب و رسوم در امر ازدواج تأثیر داره که اگر نهادهای دولتی بتونند از طریق برنامه‌های مختلف باعث آگاهی خانواده‌ها بشوند که کمتر پابند آداب و رسوم سنتی دست و پاگیر باشند، کمک زیادی به آسون‌تر شدن ازدواج‌ها میکن.» در دوران همه‌گیری کرونا و لزوم کاهش و حذف مراسم جمعی، فرایند ازدواج نیز با تغییراتی مواجه شد که پاسخگویان این پژوهش به گونه‌ای مثبت آن را تفسیر می‌کردند؛ به این معنا که شرایط به وجود آمده و اجبار در کاهش مراسم و مناسک، فرایند ازدواج را برای آنها تسهیل نموده و به موجب این شرایط، زمینه تغییرات و بازاندیشی در آداب و رسوم ایجاد شده است.

سحر نیز اعتقاد داشت: «اگرچه آداب و رسوم در این زمانه هنوز دست و پاهامون رو بسته، ولی به وجود اومدن پدیده‌ای به اسم بیماری همه‌گیر کرونا باعث شد خیلی سنت‌ها شکسته بشه؛ مثلاً ما که خانواده‌هامون توقع مراسم آنچنانی داشتند و بخاطر این موضوع دو سال هست که عقد بودیم، رضایت دادند هزینه‌ها را برای پول پیش خونه بدیم و با یک مهمونی بیست نفره بریم سر خونه خودمون.»

مصیب معتقد است: «من و همسرم خیلی به خاطر آداب و رسوم اذیت شدیم، ولی تصمیم گرفتیم با خانواده‌ها صحبت کنیم و تونستیم قانعشون کنیم؛ البته به وجود اومدن کرونا هم کمک زیادی بهمون کرد و ما پول مراسم رو اول زندگی پس انداز کردیم.»

چالش‌های اجتماعی - ارتباطی زوجین

یکی از مضامین اصلی مورد توجه مشارکت کنندگان، لزوم تأکید بر مشاوره و آموزش مهارت‌های زندگی به جوانان در آستانه ازدواج بود که در قالب دو مضمون فرعی فقدان آموزش مهارت‌های زندگی در موارد عادی و مواقع بحرانی است. به باور پاسخگویان، آموزش مهارت‌های زندگی و دریافت خدمات مرتبط، می‌تواند چالش‌های ارتباطی آنها را کاهش دهد. فاطمه در این باره می‌گوید:

«ما برای انتخاب گزینه مناسب، نیاز به شناخت کامل داریم و اینکه معیارهای مناسبی برای ازدواج نداریم. به سری مشاوره‌ها میتونن بگذارن که بتونیم بهتر انتخاب کنیم و بهتر زندگی کنیم.» در دوران پس از کرونا، پاسخگویان اذعان کرده‌اند که نیازمند مشاوره با تأکید بر آموزش مهارت‌های مواجهه با شرایط ویژه بوده‌اند، در حالی که فقدان این خدمات و نبود حمایت از جوانان در زندگی آنها احساس شده است.

پروانه معتقد است: «مشاوره قبل از ازدواج، فقط در حد کلام و حرف باقی می‌مونه و راهکارهای مناسبی به ما ارائه ندادند که اگر مشکلی پیش اومد چه کنیم. الان با شرایط پیش آمده همه گیری کرونا، شاید به لحاظ اقتصادی به نفع همسر شد که مراسم نگرفتند و از هزینه‌ها برای پول پیش خونه استفاده کردند، اما من هنوز هم ناراحتم و نتوانستم با این موضوع کنار بیام که چرا نباید مراسم داشته باشم و هنوز هم ناراحتم و شاید اگر قبل از ازدواج طریقه مقابله با شرایط بحرانی رو بلد بودم، الان انقدر خودخوری نمی‌کردم.»

چالش‌های جوانان در بعد ساختاری

یافته‌های پژوهش حاضر، حاکی از نگاه منفی مشارکت کنندگان به برنامه‌های ساختاری بوده است. مصاحبه شوندگان معتقدند که سیاست‌ها و برنامه‌های مربوط به ازدواج، نیازهای آنان را تأمین نکرده است یا اینکه منفعت آنها در این برنامه‌ها لحاظ نشده است. آنها چالش‌های ازدواج

در حوزه ساختاری را در قالب دو مضمون فرعی فقدان برنامه‌ریزی شغلی از سوی دولت و فقدان تمرکز بر رفاه اقتصادی جوانان در پیش از کرونا بیان کرده‌اند. در این باره زهرا می‌گوید:

«من نگاه خوبی به برنامه‌های موجود ندارم؛ به خاطر اینکه می‌بینم هنوز همون مشکلات هست. گرونی هست، مشکل جهیزیه برای دختر هست. اختلاف طبقاتی هم باعث میشه یکی خیلی راحت بتونه ازدواج بکنه، اما اونیه که مشکل داره یا باید وایسه یکی پیدا بشه که توقعی ازش نداشته باشه یا باید قید ازدواج رو بزنه.»

در دوران کرونا نیز با افزایش مشکلات اقتصادی، چالش عمده جوانان، فقدان راه‌حل‌های مؤثر برای کنترل مشکلات اقتصادی بوده است. در این باره فاطمه که در دوران همه‌گیری ازدواج کرده، می‌گوید:

«دولت کمکی که نمی‌کنه، بلکه با عدم کنترل روی قیمت‌ها، دائم در حال سنگ اندازی. شاید من الآن با وام ازدواج بتونم زندگیم رو شروع کنم، ولی ترس بی‌ثباتی اقتصاد مانع بزرگیه که باعث میشه تمایل به ازدواج پایین باشه.»

بنا به اظهارات پاسخگویان، برخی چالش‌های جوانان با بهبود شرایط ساختاری جامعه به سمت رفع شدن پیش خواهد رفت و تمایل به ازدواج در جوانان بیشتر خواهد شد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر، مطالعه تجارب زیسته جوانان از چالش‌های فرآیند تشکیل خانواده در دوران پیش و پس از کرونا بوده است. نتایج مستخرج از مصاحبه با جوانان ازدواج کرده در دوران پیش و پس از کرونا در قالب ۵ مضمون اصلی به دست آمد. یکی از مضامین اصلی حاصل شده از مصاحبه‌ها، ابعاد فردی و نگرشی بود که در قالب نگرانی‌ها و جهان‌بینی جوانان در مورد ازدواج بیان شد. نگرانی از انتخاب فرد نامناسب، نگرانی از عدم موفقیت در ازدواج، در دوران پیش از کرونا و ترس از دست دادن شغل، نگرانی از تأمین مخارج خانواده، نگرانی از فقدان حمایت‌های اقتصادی جایگزین از مضامین فرعی پس از کرونا بود.

پاسخگویان همچنین اذغان داشتند، نگرانی از عدم موفقیت در ازدواج، آنان را با پس‌زنی ازدواج مواجه ساخته است. این یافته با رویکرد رفاه اجتماعی و سیاست‌گذاری فرهنگی همخوان

است که معتقد است رفاه یکی از مفاهیم توسعه‌ای است که در راستای پاسخگویی به نیازهای آحاد جامعه و همسو با سیاست عدالت گستره‌ی همواره مورد توجه دولت‌ها بوده است. مؤید نتایج پژوهش حسینی و همکاران (۱۳۹۷) و نیازی، شاطریان و شفاهی مقدم (۱۳۹۴) است که نشان داد بخشی از ترس از ازدواج به دلیل تجربیات عام دیگران است که در زیست جهان افراد وجود دارد. تغییر نگرشی جوانان نیز شامل مضامین فرعی فردگرایی، تمایل به ازدواج در سنین بالا بوده است. اما در دوران کرونا، این تغییر نگرش به سمت ادراک آینده مبهم و غیرقابل پیش‌بینی سوق پیدا کرد. در واقع جوان امروز پدیده ازدواج را با قرار گرفتن در چارچوب سخت و متصلب و محدود شدن یکی می‌داند. لذا چنین تصویری با فردگرایی مفرط ناشی از جامعه مدرن در تعارض قرار می‌گیرد.

در دنیای مدرن، افراد به نگرش‌هایی در خصوص انتخاب همسر دست یافته‌اند که دایره انتخاب همسر را محدودتر می‌سازد. بنابراین با تغییر در نگرش‌های حاصل از نوسازی، سن شروع به زناشویی افراد بالاتر رفته و افراد در سنین بالاتری همسر انتخاب می‌کنند. این مطلب، مؤید نتایج پژوهش علمدار (۱۳۸۶)، حسینی و همکاران (۱۳۹۷) و شعاع کاظمی و فرازنده‌پور (۱۳۹۸) است. دومین مضمون اصلی که چالش‌های جوانان را انعکاس داده است، به بعد اقتصادی اشاره دارد. احساس عدم امنیت اقتصادی در دوره پیش از کرونا و فقدان رفاه اقتصادی، از جمله مواردی است که پاسخگویان در قالب این مضمون اصلی بیان کرده‌اند، اما در دوران کرونا این احساس عدم امنیت به فقدان امنیت اقتصادی تبدیل شده است. در واقع وضعیت اقتصادی با واقعه ازدواج رابطه مستقیم دارد. هر چه اقتصاد رشد یابد، به تبع آن ازدواج نیز افزایش می‌یابد.

پاسخگویان بر این باورند که مشکلات اقتصادی ارتباط مستقیمی با عدم تمایل آنها به ازدواج دارد. در دوران کرونا نیز مشارکت کنندگان دو مضمون فرعی بی‌ثباتی اقتصادی و فقدان کنترل آن را از مهم‌ترین مشکلاتی می‌دانند که در فرایند ازدواج مشکل‌ساز می‌شود.

اهمیت موضوع اقتصادی از آنجا است که اغلب پژوهش‌های مربوط به موانع ازدواج جوانان، مسأله فقر و امکانات مادی را در اولویت مسائل جوانان قرار داده است. این یافته همخوان با یافته‌های عرشی و همکاران (۱۳۹۶) و حبیب‌پور و غفاری (۱۳۹۰) است. همچنین همسو با نظریه هزینه فرصت، نظریه بیشینه‌سازی سودگری بکر، فرضیه جذابیت اوپنهایمر و انگاره اروپایی است

که معتقدند عوامل اقتصادی مهم ترین نقش را در پیدایش و ادامه حیات خانواده بازی کرده است و در خصوص ازدواج، تبیین های اقتصادی ارائه داده اند.

مضمون سوم، چالش های فرهنگی زوجین بوده است. در دوران پیش از کرونا مناسک گرایبی و تمایل به حفظ سنت ها و اثربخشی آن، توسط برخی از مشارکت کنندگان بیان شده است. اما برخی دیگر معتقد بودند مواردی از سنت ها می تواند تداوم بخش زندگی پایدار باشد، اما برخی دیگر از سنت ها دست و پاگیر هستند.

در دوران همه گیری کرونا و لزوم کاهش و حذف مراسم جمعی، فرایند ازدواج نیز با تغییراتی مواجه شد که پاسخگویان این پژوهش به گونه ای مثبت آن را تفسیر می کردند؛ به این معنا که شرایط به وجود آمده و اجبار در کاهش مراسم و مناسک، فرایند ازدواج را برای آنها تسهیل نموده و به موجب این شرایط، زمینه تغییرات و بازاندیشی در آداب و رسوم ایجاد شده است.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که در دوران همه گیری کرونا، خانواده ها مناسک و مراسم ازدواج را نادیده گرفته اند که با توجه به اهمیت این موضوع در دوران پیش از کرونا، اکنون با یکسری ناراحتی هایی همراه است که با پژوهش مختار (۲۰۲۰) مبنی بر تأثیر روانی همه گیری کرونا و لغو مناسک و مراسم و تغییر در سبک زندگی افراد جامعه همسو است. همچنین طبق نظریه عقلانیت هابرماس، اگر بازتولید فرهنگ از بیرون اعمال شود، دچار درگیری با روند عقلانیت درون فرهنگی می شود که در پژوهش حاضر نیز مشاهده شد.

مضمون چهارم، اشاره به چالش های اجتماعی - ارتباطی زوجین دارد. لزوم تأکید کیفی بر مشاوره و آموزش مهارت های زندگی توسط مشارکت کنندگان پژوهش در هر دوره بیان شد. این یافته با یافته های پژوهش سجادی و همکاران (۱۳۹۴) همخوان است که آموزش های شامل خودآگاهی، حل مسأله، تصمیم گیری، ارتباطات مؤثر، روابط بین فردی و رفتار توأم با جرأت را بر افزایش سطح رضایت از زندگی مؤثر دانسته اند.

همچنین مشارکت کنندگان اظهار کردند لزوم تقویت زیرساخت های آموزش کنش های ارتباطی و مهارت های زندگی در دوران کرونا بیشتر از قبل احساس می شود. با توجه به نظریه کنش ارتباطی هابرماس افراد با فراگیری راه های کنش ارتباطی مؤثر و رسیدن به زبان مشترک در هر شرایطی، توانایی درک شرایط را می یابند.

برخورد جوانان در مواجهه با شرایط غیر منتظره فعلی نشان می‌دهد نیاز اساسی جهت تقویت آموزش مهارت‌های روان‌شناختی مبنی بر کنترل و مدیریت زندگی در شرایط بحرانی نیز احساس می‌شود. همان‌طور که شهیاد و همکاران (۱۳۹۹) دریافتند اثرات همه‌گیری کرونا بلاشک وجود دارد، اما برنامه‌ریزی و نظارت دولتی کمک زیادی بر کنترل عوارض روانی و اقتصادی موضوع دارد. بنابراین اگر دولت خود را مسئول توسعه اقتصادی و اجتماعی بداند و در سپهرهای مختلف سرمایه‌گذاری کند، حال ازدواج و تشکیل خانواده نیز در کنار سایر مسائل اجتماعی بهتر خواهد شد.

مضمون آخر به چالش‌های ساختاری جوانان اشاره دارد؛ اینکه سیاست‌گذاری‌های دولتی، از جمله برنامه‌ها، اقدامات و قوانین مربوط به تشکیل خانواده، نیازهای آنان را تأمین نکرده است. در دوران پیش از کرونا پاسخگویان به فقدان تمرکز سیاست بر رفاه اقتصادی جوانان اشاره کردند و در دوران کرونا، فقدان تمرکز بر مشکلات اقتصادی توسط پاسخگویان بیان شد.

در نهایت از مقایسه چالش‌های جوانان در دوران پیش و پس از کرونا می‌توان نتیجه گرفت که چالش‌های مشابهی در این دو دوره وجود داشته است، اما عدم امنیت اقتصادی، جهان‌بینی مبهم از آینده و تعدیل در آداب و رسوم در دوران کرونا، مؤلفه‌هایی بود که در دوره پاندمی توسط پاسخگویان تجربه شده است.

این پژوهش همچون پژوهش‌های دیگر محدودیت‌هایی داشت. از جمله این محدودیت‌ها، می‌توان به گروه نمونه پژوهش حاضر اشاره کرد. با توجه به اینکه از روش پژوهش کیفی استفاده شد، حجم نمونه پایین بود. بنابراین تعمیم دهی آن مستلزم رعایت احتیاط است. محدودیت دیگر این پژوهش، به قلمرو مکانی و زمانی پژوهش مربوط است. مصاحبه با جوانان ازدواج کرده شهر تهران در زمان پس و پیش از کرونا صورت گرفت و نمی‌توان یافته‌های آن را به دیگر شهرها تعمیم داد.

پیشنهادات این پژوهش نیز شامل مواردی است که مشارکت‌کنندگان در پژوهش به آن اشاره کرده‌اند. با توجه به اینکه جوانان نقش حمایتی و نظارتی دولت را در حمایت از تشکیل خانواده با اهمیت می‌دانستند، برنامه‌ریزی در حوزه‌های کلان اقتصادی و بهبود فرایند کسب و کار، باید وظیفه دولت در سطح کلان باشد.

دولت با برداشتن بار اقتصادی سنگین و ساماندهی این امور، می‌تواند مقوله ازدواج و تنظیم آن را به خانواده‌ها بسپارد؛ به طوری که تنها دغدغه خانواده‌ها، ایجاد پیوندی برای حفظ آرامش خانواده باشد.

پیشنهاد دیگر، پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و راهنمایی خانواده در مواقع بحرانی است، که شامل مراکز ارائه خدمات به خانواده در مواقع اضطراری، ارائه بسته‌های حمایت اجتماعی در شرایطی که افراد نمی‌توانند از عهده مشکلاتشان برآیند، ارائه کمک هزینه پرداخت اجاره، پرداخت رهن در مواقع ضروری، ارائه کمک هزینه تأمین تغذیه برای خانواده‌های کم درآمد و بر اساس استحقاق، ایجاد برنامه‌های آموزش شغلی و کارایی و استخدام، آموزش مهارت‌های پیش از ازدواج رایگان برای زوجین، بکارگیری مربیان و مشاوران برای زوجین ازدواج کرده، طرح ازدواج سالم و حمایت از پدران و مادران برای آموزش ارزش ازدواج می‌باشد.

همچنین پیشنهاد می‌شود این پژوهش و پژوهش‌هایی از این دست در دیگر نقاط کشور انجام شود و با نتایج این تحقیق مقایسه شود تا از این طریق، دانش منسجمی از تجربیات جوانان از تشکیل خانواده از اقصی نقاط کشور به دست آید و در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولتی از آن استفاده شود.

فهرست منابع

- انتظاری، اردشیر؛ غیاثوند، احمد؛ عباسی، فاطمه. (۱۳۹۷). «عوامل مؤثر بر افزایش سن ازدواج جوانان در شهر تهران». برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۳۳، ۲: ۲۰۱-۲۶۹.
- ایمان‌زاده، علی؛ محمدزاده، صدیقه؛ علی‌پور، سربه. (۱۳۹۶). «تجربه زیسته دانشجویان تحصیلات تکمیلی دختر دانشگاه تبریز از ازدواج دیر هنگام (مطالعه‌ای پدیدارشناختی)»، زن در فرهنگ و هنر، ۴، ۴: ۵۴۱-۵۶۰.
- بنی جمالی، سید محسن؛ صادقی فسایی، سهیلا. (۱۴۰۰). «جوانان و موانع ازدواج»، مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۵۱، ۲۶: ۹-۳۴.
- حسینی، ناهید؛ سید میرزایی، سید محمد؛ ساروخانی، باقر. (۱۳۹۷). «واکاوی دلالت‌های معنایی ازدواج در نزد جوانان»، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، ۲، ۱۶: ۲۴۳-۲۷۰.
- حسینی، سید حسن؛ عزیز، مینا. (۱۳۹۵). «بررسی قوانین و سیاست‌های حمایت از خانواده در دوران انقلاب اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات زن و خانواده، ۱، ۴: ۷-۳۴.
- حیدرآبادی، ابوالقاسم؛ فرزانه، سیف‌اله؛ خسروی، مصطفی. (۱۳۹۸). «بررسی تأثیر نوسازی فرهنگی بر فرآیند ازدواج و تشکیل خانواده دانشجویان دانشگاه‌های استان گلستان»، دو فصلنامه مطالعات جمعیتی، ۱، ۴: ۷۳-۹۹.
- خجسته‌مهر، رضا؛ محمدی، علی؛ عباس‌پور، ذبیح‌اله. (۱۳۹۶). «نظریه زمینه‌ای فرآیند شکل‌گیری نگرش به ازدواج: یک مطالعه کیفی»، مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۶، ۳: ۳۴۳-۳۵۴.
- شعاع کاظمی، مهرانگیز؛ فرازنده‌پور، فرح. (۱۳۹۸). «رابطه بین سبک زندگی و تأخیر سن ازدواج در دانشجویان»، پژوهشنامه سبک زندگی، ۹، ۵: ۱۲۵-۱۳۹.
- شهیداد، شیما؛ محمدی، محمدتقی. (۱۳۹۹). «آثار روان‌شناختی گسترش بیماری کووید ۱۹ بر وضعیت سلامت روان افراد جامعه»، مجله طب نظامی، ۲، ۲۲: ۱۸۴-۱۹۲.
- غلامی قاراب، سمیه؛ حسینی اجداد نیازی، سید جلیل. (۱۳۹۷). «بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر بر سازماندهی ازدواج جوانان»، مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۷، ۴۱: ۱-۲۰.
- قاسمی، محمد؛ کشته‌گر، عبدالعلی؛ محمدزاده، زهره. (۱۳۹۹). «حکمرانی خوب و مدیریت ارزش عمومی در برابر بحران کووید ۱۹»، راهبردهای مدیریت در نظام سلامت، ۱۵، ۱: ۳-۶.
- فخرایی، سیروس؛ پورنقی، مهنار. (۱۳۹۴). «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مرتبط با ازدواج دیررس جوانان ازدواج کرده بالای ۳۰ سال شهر بناب»، مطالعات جامعه‌شناختی، ۷، ۲۷: ۶۳-۸۰.
- نیازی، محسن؛ شاطریان، محسن؛ شفایی مقدم، الهام. (۱۳۹۴). «نقش عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی

مؤثر در نگرش منفی به ازدواج»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۲، ۱۶: ۲۷-۵۸.

- Ackerman, N. (1927). *Marriage for and Against*, New York: Hart Publishing Company.
- Good, W. (1963). *World revolution and family patterns*, press Publition: New York
- Pan, H. (2020). A glimpse of university students' family life amidst the COVID-19 virus. *Journal of Loss and Trauma*, 25 (6-7), 594-597.
- Rubin, G. J. , & Wessely, S. (2020). The psychological effects of quarantining a city. *Bmj*, 368.
- Mukhtar, S. (2020). Psychological health during the coronavirus disease 2019 pandemic outbreak. *International Journal of Social Psychiatry*, 66 (5), 512-516.
- Marcus, L. (2014). 10 comments on Coating Application: How To Reduce Marrying? Professional Work, Imperfection Removal, Touch Up Work, Protection, General Detailing, Top Detailing Articles, Coatings Tweet.
- Raji, C. , Ho,A. , Parikshak,N. N, Becker,J. T, Lopez,O. L, Kuller,L. H, Hue,X. (2010). Brain structure and obesity. *Human Brain Mapping*, 31 (5),354-364.

